

Евлија Челебија о Скопљу

Мелек Ахмет паши, зету султановом и беглер-бегу вилајета Босне, догодио се беше у Бања Луци непријатан случај. Једне ноћи домаћи људи обили су му ковчеге и опљачкали ризницу. Поред осталих скупочених ствари, том приликом однели су му и преко 3.000 дуката суха злата. Да пронађе лупеже и поврати покрадено благо, Мелек Ахмет паша је употребио сурове мере. Многе људе удари на муке. Страдали су том приликом поред кривих и недужни. Протести и жалбе због тога допрли су до преког Ћупурлића, тадашњег великог везира, па и до самог султана. Ћупурлић, и без тога нерасположен према размаженом дворском миљенику, босанском беглер-бегу, Мелек Ахмет паши, искористи овај његов незгодан случај. На његово место упути за босанског валију освајача Варада, сердара Али пашу, а Мелек Ахмет пашу премести за беглер-бега Румелије.

У понедељак, дванаестог дана месеца реби-ул-евела, хиџриске године 1071,¹ царским ферманом он је смењен са положаја босанског беглер-бега. Уз ферман је добио и једно неласкаво писмо од Ћупурлића везира у коме је један став овако гласио: „Мој брате (колега), Мелек пашо! Кад ти ни свој иметак не можеш да сачуваш, него невинне људе удараш на муке, како ли ти проналазиш и наплаћујеш изгубљене ствари других раба божијих! Какав је то дар-мар тамо! Какав си ти то валија!“

По цичи и зими крену се Мелек Ахмет паша из Бања Луке на ново опредељење. Између осталих на томе путу пратио га је његов службеник и по матари рођак, знаменити турски путописац, Евлија Челебија.

¹ 16-XI-1660 год. по грегор. календару.

Преко Јајца, Ускопља, Травника, Сарајева, Вишеграда, Добруна дошли су они у Прибој и одатле, кроз некадашњи Новопазарски санџак, прођоше Косовом и кроз Качаничку Клисиду стигоше у Скопље.

На путу од Прибоја до Софије Евлија је све станице, паланке, вароши и градове, кроз које су пролазили, описао доста опширно у својим путописима.² Као што је природа ствари изискивала, нарочито је опширно описао Скопље, најважнији град на томе путу. Без сумње, то је и најопширнији и најбољи опис Скопља који имамо из XVII века.

Због важности његове, опис тога Евлијиног пута код нас је превео и штампом објавио покојни Д. Чохацић.³ Пре њега преводио га је на бугарски А. Шопов.⁴

Иако је превод А. Шопова лошији од Чохацићевог, данас ни један ни други не могу да задовоље научну потребу. Поред местимичних нетачности у преводу, Чохацић је многа места из тога описа пута и прескакао, било због тога што му се чинило да она за нас немају важности, било због тога што их није разумео.

Ређање непотпуности и погрешака Чохацићевог превода не би било ни од какве користи. Због тога нама се учинило да би корисније било цео тај опис Скопља превести изнова са оригинала, не обазирјући се на те раније преводе. И ми смо то учинили и овде га саопштавамо пропраћајући га, где је то било потребно, својим објашњењима и по гдекојом потребном допуном.

ГРАД СКОПЉЕ

Овај град освојио је газии Евренос⁵ бег за владе Јилдирима Бајазита хана. Доцније се Јилдириму Бајазиту хану сви-

² Евлија Челебија, Сејахат-наме, књ. V, стр. 541—562, Цариград 1315 (1897).

³ Споменик С. К. Академије, књ. XLII, стр. 27—31, Београд, 1905.

⁴ Периодическо Списание на българското Книжовно Дружество, књ. LXII, св. 3, стр. 161—194, Софија, 1901 год.

⁵ Погрешно место Паша Јигит бег, у нашим споменицима звани *Пашаић*, који је био и први санџак бег Скопља. Гроб му је у дворишту Медах џамије, у турбету. О томе види моју расправу *Турски споменици у Скопљу*, у Гласнику Скопског научног друштва, књ. I, св. 1, стр. 136—137 и опет тамо, књ. XI, одељење друштвених наука, 5, чланак: *Скопски Исаковићи и Паша Јигит бег*, стр. 159—164.

дела клима овога пријатнога места, па је час у Једрену проводио зиму, а час у овој вароши Скопљу. И одатле је предузимао многобројна освајања по суседним земљама.

Према попису извршеном за време Сулејмана хана, Скопље је у румелиском вилајету и седиште је посебног санџак бега, али је много пута давано на управу и пашама са два туга, који би по рангу могли бити и валије.⁶ Његов санџак бег управља са 500 војника. У рат иде где се одреди и годишње, не чинећи неправду, убира од народа 10 кеса.

Има 255 тимара и зијамета. Са џебелијама и пашиним војницима има 5.000 војника. Има алај бега, церибашу и јузбашу. Исто тако има старешину исламске вере — великог мулу, и претставнике градских првака. По султановом закону кадиски положај овде доноси 500 аспри. Нахија му има 350 уређених села; мули годишње без насиља дају 20 кеса регратије. Мула под својом управом има 40—50 кадилука. Са његовим помоћником⁷ заједно има у свом подручју пет поткадилука.⁸

Седиште је спахиског ћаје, јер спахија има много више но ајана.

Други управник у Скопљу јесте јаничарски сердар. Зову га *коџа ага*. Пуна је варош јаничара.

Од управника један јесте и градски диздар ага. Он има под својом влашћу триста војника градске посаде и градских житеља. Ова војска прима своју плату сваке године од управе ковнице у Кратову.

Један управник му је рударски директор,⁹ који располаже свима мајданима сребрним и гвозденим, осим кратовских. Даје их под закуп за 70 товара аспри.

У моје време био је емин¹⁰ и господар Махмуд паша.

Један управник му је харач ага. Од свог санџака он узима 57.000¹¹ харача.

⁶ Управници санџака били су *мири-лива*, паше од три туга, а господари провинција (вилајета) били су *мири-миран* или беглер бег, бег над беговима, паша са рангом везира.

⁷ Тур. *ајак наиби*.

⁸ *Нијабетџи*.

⁹ *Сикѐ назири*.

¹⁰ Онај коме је нешто поверено

¹¹ Не стоји чега, вероватно аспри.

Један од скопских старешина је и командант џебхеџија, који из шалитрана¹² овога краја производи барут.

Један му је од старешина и шеф за наплату тржишних такса,¹³ који од сваке караванске робе наплаћује баждарину. У овој вароши нема ђумрука, пошто се ђумрук наплаћује у Солуну, Босни¹⁴ и Београду. Будући се Скопље налази управо на средини између поменутих вароши, ако би се и овде наплаћивала царина, каравани би се нашли у тешком положају.

Облик и положај вароши Скопља. — Лежи на десној и левој обали Вардара, на једном пространом и равном земљишту, обраслом зеленилом и покривеним баштама. То је једна велика варош. Западно од реке и тамо где је тврђава, украшавају је више хиљада дивних зграда од тврдог материјала. Има на броју 70 махала.¹⁵ Грчки историчари ово Скопље називају „Ромејским западним Мазендераном“.¹⁶

Град (тврђава). — Ово је једна двострука, крепка и моћна тврђава. То је једна голема китњаста варош чији су житељи просвећени и на доброме гласу. Капије и бедеме градске као да је углачао онај што глача метале или огледала. Град је подигнут од обрађеног камена. Таке вештине и мајсторије на другом граду се не виде. Вешти архитекта је по том бедему клесао и дубио, шарао и украшавао мермерне стубове који као да су од гипса. Овако штогод једино ако се нађе у граду Атини на школи божанственога Платона, која је сада џамија Оца освајања.¹⁷ Град лежи изнад скопске вароши. Облика је петоугла. То је један тврдо саграђени високи град, чији су зидови са сваке стране високи до 50 аршина. Украшен је са 70 кула на броју.

И варош је исто тако искићена са око 2000 дућана и врло је гиздава.

¹² Погледај чланак: Производња шалитре код Скопља у Гласнику Скопског научног друштва, књ. III, одељење друштвених наука, стр. 203 – 208.

¹³ Написано: *баџ-дар*.

¹⁴ Мисли ваљда на Сарајево, *Босна Сарај*.

¹⁵ О именима турских махала види мој чланак: *Хатунџиклар џамија* у Гласнику Скопског научног друштва књ. XII, одељење за друштвене науке 6, стр. 262 у напомени под 1).

¹⁶ Име једне од северних персиских губернија на обалама Каспског Мора, испод виса Демавенда. Средиште му је у Сари Шехеру. На гласу је због његове питомине и плодности.

¹⁷ Еб-ул-фетих, назив султана Мехмеда II, освајача Цариграда.

Има троструку железну капију која се отвара према *кибли*. Међупростори ове високе капије пуни су чувара. Зидови и врата овог међупростора украшени су разноврсним оружјем. Ни један положај око града не доминира њиме. Будући лежи на врло високим литицама, са града се цело поље види. Река Вардар тече са градске западне стране. Из града кроз стене има пут који води до *водене куле* што је на обали реке. Пошто је с једне стране града провалија без дна, то с те стране нема рова, а био би непотребан и кад би га било. На источној страни од града, међутим, а затим на страни према *кибли* и на северној страни, има дубок шанац подзидан тесаним каменом. На тој страни, испред капије, преко рова има дрвени мост, који мост стражари на чекрк подижу и њиме испред капије начине брану. О томе кад је ова капија прављена на надвратнику њеном сачувао се овај натпис:

*Мураиџ, син Мехмеда хана, године 850.*¹⁷

Куле и бедеми ове капије изграђени су врло јако и уметнички. У тврђави самој има до стотину војничких кућа, магацина и слагалишта за муницију. Но топова има мало, пошто се град налази дубоко у унутрашњости земље.

У вароши има око 10.060 красних кућа високих и ниских, грађених од тврдог материјала. Све су куће лепо украшене и покривене црвеном ћерамидом. Између свију нарочито се истиче сарај Махмуда Ша. Гласовити су и познати исто тако сарај Емир паше, па сарај Коџа сердара и сарај Сичан Зада.

Џамије. — Које великих које малих исламских богомоља има на 120 михраба. У 45²⁰ џамија се само служи служба у петак. Од свију најпознатије су ове џамије: *Хунћар*²¹ џамија у дну сат куле. Година њена постања: *Сулџан Мураиџ, син сулџана Мехмеда* — обојици нека Бог да у рају насеља! Лета 810.²² У доњој вароши је џамија *Јахја џашина*. Ктитор

¹⁸ Поближе в. *Гласник Скопског научног друштва*, књ. VII—VIII, Д. Н. 3—4, стр. 176.

¹⁹ Код Чохаџића, не знам зашто, пише 1040 (1632). Међутим треба 850 (1446), кад и јесте живео и владао султан Мурат II, син султана Мехмеда I.

²⁰ У Чохаџића стоји 46.

²¹ *Хунћар* је цар, господар. *Хунћар џамија* царева џамија.

²² Цео натпис ове џамије в. у мом чланку: *Турски споменници у Скопљу III, Задужбине сулџана Мураиџа II* (*Гласник Скоп. науч. друштва* књ. VII—VIII, Д. Н. 3—4), стр. 184—185.

јој је био везир и зет султана Бајазита.²³ На своду над главним улазом џамије калиграфским позлаћеним словима исписан је овај натпис о години постања њена:

*Онај паша који је у боју био као лав,
Име му је Јахја,
Сагради са срећом јавну џамију за оне што клањају и моле се.
Ја, чувши да је ова џамија довршена, у једном срећном часу,
Изрекох јој годину: „Ова џамија је ради Бога“²⁴*

Има једно високо кубе и једно још више мунаре. Мунаре јој личи на мунаре цариградске св. Софије. Неимар грађевине је доиста показао своју вештину. На сред порте у сенци јаворова и кипариса начинио је један уметнички шедрван, тако потребан. Поставио га је тамо да се задивљено око очарава његовом мајсторијом.

Преко пута од великог моста на реци Вардару налази се џамија *Карло Заде*.²⁵

У натпису на џамији *Коџа Мустафиној*, испред града стоји:
Сагради се летш 890.²⁶

Има још једна чувена џамија звана *Алаџа џамија*, а којој је ктитор гази Исхак бег. И џамија Иса бега, сина Исхак бегова је такође врло красна.

Од месцида познати су ми: месцид Иса бегов, месцид

²³ Мисли се на Бајазита II.

²⁴ Као што је Евлија овај натпис који се и данас на улазу у џамију сачувао дословно тачно преписао, он је по еџед рачуну добро израчунао, џамија је довршена хиџр. године 908, што одговара међувремену од 7-VII-1502 до 26-VI-1503, по нашем рачунању.

²⁵ О овој џамији в. мој чланак: *Турски сјоменици у Скопљу*, Гласник СНД., књ. V, одељање ДН. 2, стр. 251—254.

²⁶ Евлија је погрешно прочитао годину у овом натпису. Натпис над главним улазом Мустафа пашине џамије која се заједно са натписом и до данас сачувала гласи:

Хуве кад кјѧн џами' ел хајраиш неџе Аллаху реџдаишеху ес-салаџаишу бихи. Кулшу фи шаџихи хишамихи реџе каџреху ел хакку сае-хибеху Мустафа бин Абдулах. Ве шахџирен ел иједи Мухарем фи сенети џемане ве тиџин ве џемане мије.

Што значи у дословном преводу:

Ова џамија је задужбина — Бог нека јој обасја џеривој, у коме се намаз клања!

Ја каџах годину кад је џамија довршена. Бог нека усрећи и уз-виси, кџишџора ове задужбине Мустафу сина Абдулахова. Ово се наџиса руком Мухаремовом летш 898 (у међувремену од 23-X-1492 до 12-X-1493).

звани „Исхак бегово огледало“²⁷ и месџид звани „Кепенкчилер букаси“.²⁸

Од медреса су на гласу: медреса султана Мурата хана, медреса Јахја пашина, медреса Исхак пашина, медреса Мустафа пашина и медреса Карли Заде.

Има девет школа за учење курана. Али то нису посебна кубета, него су у саставу са џамијама. Ту се осим учења читања друго ништа не учи, јер му становништво ни мало не полаже на учења курана на памет. Скопље има основних школа на 70 места. Осим тога и поред сваке џамије има по једна основна школа. Најчувенија је школа Коџа Мустафа пашина.

Има 20 текија. Мевлевиска текија скоро је установљена и добро је опремљена. Она је пре тога била пашин конак. Ферманом Мелек Ахмед паше тај конак претворен је у мевлевиску текију. На гласу су исто тако и текије хеџима Локмана²⁹ и баба Медаха.³⁰

Има 110 чесама текуће воде. Узима се да има до 200 себил хана.³¹

Све воде, које су у овој вароши издељене по зградама јавних установа, доведене су из реке која тече од качаничког града. Њу по вароши разводи Иса бегов аквадукт. Ова се пак текућа вода сабира са качаничких планина и улива се у Вардар испод Скопља.³² То је питка вода, бистра као кристал. Вардар пак сабира воде у Арнаутлуку делом са планина *Малиган*,³³ делом са планина вароши Пећи и Призрена и

²⁷ Ово је место А. Шопов, стр. 173 превео овако: *Кајшо рѣдкостѣ въ Скопѣе има килимиѣ на Иса бей и огледалоѣ на Исакъ бей!* Он је реч *месџид* (капела) схватио као *сеџаде* и на тај начин начинио овакву погрешку.

²⁸ *Кепенкчилер букаси* место кепенкчија, т.ј. њихова чаршија.

²⁹ Ова је текија ишчезла и нико се у Скопљу више ње не сећа.

³⁰ И Медах бабине текије нема више, али постоји његов гроб и медреса код џамије Паша Јигитове. Види о Медах баби моју расправу: *Турски Сјоменици у Скопљу*, Београд, стр. 6 или *Гласник Скопског научног друштва*, св. 1 и 2, стр. 136—138.

³¹ Исламска хумана установа где се дели жеднима и пролазницима питка вода за севап. Код Чохаџића произвољно стоји место двеста, сто.

³² Ако Евлија није погрешно, било би интересантно видети где се то Лепенац испод Скопља уливао у Вардар. Или је можда Евлија помешао Лепенац са Серавом.

³³ Овде је лоше читан рукопис и штампано је ово име, које је тешко назабрати шта значи. Чохаџић је у свом преводу (ор. cit., стр. 29) ово место едноставно прескочио.

протичући испод овог Скопља спушта се, па, пошто прође кроз реку Велешку³⁴ и близу *Караферија* прође испод једног дрвеног моста, улива се у море у близини Солуна. У околини овога великог насеља има на речицама на хиљаду воденица поточара.

Хамами су врло пријатни. Близо „Јахја паше“ има т.зв. девојачки хамам (женски). У њега већином жене иду. Овај хамам није на главној улици, него се налази у једном заклоњеном крају. У овим странама се сматра за велику непристојност да жене улазе у хамаме на местима, где је велики саобраћај људи.

Хамам у бојаџиској чаршији звани *Шен ђул* и хамам Иса бегов имају ваздух врло пријатан. Зидови њихови и кубета им се никад не зноје, нити отуда кане и једна кап зноја. Осим тога има још око 1060³⁵ купатила по приветним домовима. Бар тако се Скопљанци хвале.

Има седам бесплатних гостионица и странопријемница. Најчувенија је странопријемница Јахја пашина.³⁶

Година кад је саграђен један од скопских трговачких ханова, звани Мехмед агин хан, који се налази близу Иса бегове џамије:

Поштруди се око подизања ове зграде хаџи Мехмед ага.

Одмах му је сручен овај хронопис:

„Нов и красан хан“.³⁷

Још су на гласу ханови: Јахја пашин, Иса бегов и Исхак бегов.

Има 13 бећарских станова и у њима станују силни учевни самци.

Чаршија. — Има чаршију и тргове украшене са 2150 дућана и зградама зиданим од камена или цигле у малтеру на сводове и са кубетима. Нарочито су китњасте чаршије еснафа: који се баве продајом памучних тканина, оних што продају свилу и раде везове у свили, оних што граде чадоре, па

³⁴ *Кјџџурли нехри*

³⁵ Код Чохаџића погрешно стоји 1600 (ор. cit, стр. 29).

³⁶ О овој странопријемници види у часопису „Јужна Србија“, бр. 23 д 16 фебр. 1923, стр. 99—105; бр. 24, стр. 156—162; бр. 25, стр. 199—202; р. 26, стр. 251—257; бр. 27, стр. 298—306.

³⁷ Кад се ових 12 слова арап. азбуке срачунају, излази хиџр. година 999 т.ј. међувреме од 30-X-1590—19-X-1591 год

папуције, бојације, они што израђују капице. Њихови дућани су врло китњасто и по нарочитом плану изграђени. Будући су им дућани на главној царској цади, улице су у тим чаршијама лепо калдрмисане.

Сваки дућан красе лонци и саксије са зумбулом, љубичицом, ружама, зимским ружама, босиоком, ергованом,³³ криновима. Сви се посетиоци и трговци опијају њиховим мирисом. Има пословног и честитог света. За време летњих врућина цео трг скопски личи на хладовита места у Багдаду, јер му је цела чаршија као Босна (ваљда мисли на Сарајево) и Халеп учвршћена и подигнута на сводове. Има један безистен за чији опис су језици недовољни а пера немоћна и слаба. На оба улаза има гвоздене капије са кубетима. Личи на један тврди град. Безистенски трговци сваки пут пале госту мирисни тамњан и прскају муштерије ружином водицом. И овде се човеку памет занесе од мириса мошуса, амбре, камфора са зумбуловим мирисом.

На реци Вардару има ћуприја на 14 сводова од којих су четири окна порушена, па су сад дограђена и оправљена. Година њихове оправке забележена је у овом натпису:

Они који видеше како је дивна ојправка овог беспримерног моста извршена, похвалише говорећи: „Много је лепше но што је пре било“.

Због ове ојправки дође народу срце на место. Ја, Хелалија, изрекох му дашум овако: „Ојправка високе ћуприје“.³⁹

Ова ћуприја, која заслужује да се види, грађевина је султана Мехмеда, „оца освајања“.⁴⁰ На другој страни, преко овог моста диже се читава велика варош.

Скојски песници. — Из Скопља су били Хаки и Арзи чељебија, песници султана Бајазита Велије.⁴¹ Они су имали солидна песничка дела. И Коџа Хасан Заде је један одличан песник.

Скојске рејткоси. — На првом месту код Хунџарове џамије, испред горњег града, има једну сат кулу, витку⁴² као

³³ Врста цвећа са црвеним цветом различна од јоргована. Арап се то цвеће зове *ерџуван*.

³⁹ Кад се ове последње речи израчунају по ебџед рачуну, излази хиџ. год. 987, тј. међувреме од 28-II-1579 - 17-II-1580 год. Чохацић је (стр. 29) ово меето са свим погрешно превео.

⁴⁰ О томе в. наведени мој чланак *Задужбине султана Мураша II*, у Гласнику СНД., књ. VII—VIII, ДН. 3—4, стр. 177—179.

⁴¹ Бајазит II.

⁴² *Мил* шиљаст, а може да се чита *меил* и у том случају била значило вгнут.

мунаре. Звоно од сата чује се један сат далеко, а глас му је врло страшан. И кула јој је необична те задивљује.⁴³

Осим тога, чак тамо у доњој вароши, има једно светилиште⁴⁴ по имену баба Локман. Био је то мудрац човек. Помоћу познавања науке о талисманима створио је он један извор живе воде. То је једна тако лака вода као да истиче из рајског кладенца, којом ће у рају халифа Алија да поји правоверне. Ко год сркне једну кап од те воде одмах почне да се опоравља. По овом кладенцу пуно риба плива тамо амо. Многи људи ту гатају говорећи: „Ако ће ми се посао успешно свршити ове рибе хлеб, који им дајем, нека поједу. Ако ми пак посао није срећан, ако се неће успешно завршити, нека га не једу!“ И тако по божјој заповести и по срећи многима хлеб рибе поједу, и посао им се срећно сврши, многима опет неће ни да се појаве, а камо ли да им хлеб окусе, и њихов посао не успева.

Цркве. — У Скопљу има јерменских, бугарских, српских и јеврејских богомоља. Франачких,⁴⁵ маџарских и немачких нема. Иако ових Латина⁴⁶ има у доста великом броју, и они врше службу у српским црквама.

Тако красна вода и ваздух својствен је само овој вароши, и тога ради житељи су јој крепки и здрави.

Скојски специјалитети. — На гласу су њихове рукавице од чохе и сукна, рупчасти и везени јастуци, и завесе од шареног платна. Таквих артикала нема ни у персиским земљама.

Житељи су му делом трговци, делом занатлије и радници. Једна класа има писмених. По неко само живи као улема.

Косовска и овчепољска⁴⁷ крупна пшеница, јечам, пасуљница и грах⁴⁸ чувени су.

Задужбине. — Има на девет места народних, бесплатних, задужбинских кухиња у којима се поставља свако јутро и вече обилна трпеза за странце ближе и даљне, те оне који долазе или пролазе, за учевњаке или сиромаше и мештане, не правећи разлику између богатих и сиромашних.

⁴³ О томе в. опет мој поменути чланак: *Задужбине с. Мураша*, стр. 180—181.

⁴⁴ *Зијареш гјаж.*

⁴⁵ Френк, свакако мисли на Млечане.

⁴⁶ Д. Чохаџић је реч *Латин* превео речју *католик*.

⁴⁷ Преписано погрешно: *Охча Боли*.

⁴⁸ Написано тур. *крах*.

Међу највећим задужбинама у којима се без престанка издаје храна јесу: имарет Јахја пашин, имарет Хунћарев, имарет Коџа Мустафа пашин и имарет Исахак бегова сина Иса бега.

На гозбама се од јела најчешће виђа од јагњета ћевап печен на нарочити начин, рибља капама и друга јела од риба.

Од пића у целом свету им је чувена мирисна медовина, хардалија,⁴⁹ „плуња“,⁵⁰ вишњевача⁵¹ и шира, кћи слаткога грожђа. По причању баждара и градоначелника⁵² имају 77.000 донума винограда и још толико вакуфских винограда.

Становништво⁵³ му већином говори румелиским турским дијалектом и арнаутски. Имају неко нарочито турско наречје. На пр. они кажу: *Ја биз сизе демиш миз, челеби ефендимзе варамиз ве анлар бизим ефендимиздир* (тј. Зар вам ми не рекосмо да одемо нашем челаби ефендији. Они су наш господар). Говоре дакле томе слично са нејасним речима. Па ипак има неке лепоте у том њиховом наречју.

О овој вароши Скопљу Дулђер Заде овако се изразио:

У своје време Римљани⁵⁴ (или Грци) беху напали на драгу земљу Румелију.

Божјом помоћи оствари се жеља срца.

Немојте мене оставити у Скопљу, лейом као рај,

Јер ћу набујати као Вардар, излићу се и отићи.

У истини је једна чиста варош. Све главне улице су поплочане белом калдрмом и равне.

Необично много има ајана, варошких првака и велике госпode. Гнездо је песника и људи, пријатеља убогих. Становници су му наклоњени уживањима. Љубав и наслађивање су им капитал њиховог заљубљивог срца!

Вароши и варошице у околини Скопља. — Варош Пећ, санџак Дукађински, варош Призрен од Скопља су удаљени по један или по два конака пута, а налазе се иза планина на његовој западној страни.

⁴⁹ Неко пиће у коме има слачица, *хардал*.

⁵⁰ Унакажен неки локални назив, па је тешко домислити се како га треба читати. Може се прочитати и *йоливња* и *йлевња*.

⁵¹ Врста пића од вишања, *вишња аб*, вода од вишања.

⁵² Написано: *Шехер кјетхудаси*.

⁵³ Мисли на муслиманско.

⁵⁴ *Рум*.

На страни према кибли један конак далеко од Скопља лежи град *Велес*,⁵⁵ а два конака далеко је варош *Шџиј*. На истоку му је један конак далеко варош (касаба) *Крашово*, опет један конак далеко налази се град *Криворечка Паланка*.⁵⁶

Свети гробови вароши Скопља. — *Шеих Луџф-ул-Лак* који је био проповедник⁵⁷ у џамији Јахја паше, зета Бејазита Велије, постао је шеих Бајазиту Велији, који беше заволео Скопље. Кад му је од божје стране наређено, он је пригрлио сиромаштво. Сахрањен је у текији, коју је саградио уз тврђаву у Скопљу.

Ел Мевла Челебија Халебија сахрањен је у текији хеџима Локмана. Година смрти забележена му стоји на надгробном камену:

*Ашик се пресели са овога света*⁵⁸ — 979.

Султан међу песницима, Вејси син Мехмедов, који је иначе широм у свету познат као Вејси ефендија, родио се у једном од анатолиских градова, у Ала Шехеру. Потиче од едног муле. Кад је завршио своје школовање, обасја га светлост божја. У Османском царству није био на положају на коме се могао уживањем и весељем наслађивати, него је сваки положај испуљивао по једним својим књижевним, делом, расправом.

Своју књигу *Вакиа-наме-и-Вејси* — која је једна концизна историја пуна лепоте, посветио је султану Ахмеду. Као уздарје за то добио је положај кадије у Скопљу. И његово дело звано *Сејр-и-Вејси* један је заносан спис. У овом спису он је тако красно изложио и описао пророка Мухамеда, све калифе из династије Рашидове, избеглице из Меке и оне који су били Мухамедови помоћници у ширењу његове вере. Овим је списом у многме надмашио и покојног Хаканију. Као велики писац дивана његова су дела исто тако потребна као енциклопедија и зборник несумњивих истина. Из лепе књижевности има много дивана. Из поетике му је опште

⁵⁵ Написано: *Кјџрули*.

⁵⁶ Написано: *Егри дере кал'аси*.

⁵⁷ *Ваиз*

⁵⁸ Кад се по сбједу израчуна, излази хиџр. год. 979, као што и у књизи стоји, што одговара по нашем рачунању међувремену од 26-V-1571 до 14-V-1572 год.

познати спев звани *Хамса*, које је више цењено од спева *Хамса-и-Меками*.

Доцније се повукао у усамљенички живот. Највећи део времена посветио је свом судиском позиву. Умро је као скопски кадија. У вези са његовим службовањем у Скопљу као кадија, Мисали ефендија написао је овај хроностих:

Обрадован срцем и душом ја, Мисали, саставих хроностих:

„Ойеџ је постојао кадија у Скопљу Вејси ефендија“.⁵⁹

У вези са његовом смрти Атаји челебија саставио је овај хроностих:

Покојни Вејсија био је јединствен у композицијама везаног и невезаног слога. Година његове смрти садржи се у речи „газел“.⁶⁰

Блажене успомене покојник био је један савршен човек, дивна појава, кадија благи, пун врлина и писац, састављач дивана, красноречив, тананог укуса и рајских својстава. У кратко, у писању био је да му до сада нема равна. Има преко стотину посебних трактата, око 170 дивних песама (касида). Од њега има преко 40 укоричених књига, од којих је свака украс свету. Нарочито му је неупоредиво дело звано *Сејр*.

Кад сам ја грешни⁶¹ пред Махмудом Скутарцем на глас издекламовао лепо скандирајући ову касиду коју је он, блажени Вејси ефендија, саставио:

Кад је људе Бог створио,

Његова купа је пошла од једног до другог.

И они који из ње пише, опише се.

Опише се и више се никад не отрезнише.

На то ће Вејси ефендија, који је био присутан томе састанку рећи: „Бог нека га благослови! Какав диван и пријатан глас има. Бог овом чеду нека да среће, нека га удостоји своје

⁵⁹ По ебџед рачуну излази хиџр. 1015 тј. у међувремену од 9-V-1606 до 28-IV-1607 год.

⁶⁰ По ебџед рачуну излази као и у књизи што је забележено хиџр. 1037 тј. у међувремену од 12-IX-1627—31-VIII-1628 год. О Вејси ефендији има мој чланак у часопису: Јужна Србија, број 10, год. 1922, стр. 50—52.

⁶¹ Евлија овде износи свој доживљај из детињства, када је у Скутарију, као ученик Хафиза Мехмеда, први пут видео знаменитог песника Вејси-ефендију. Њему у почаст изрецитовао је једну његову песму. — О томе в. мој чланак *Евлија Челебија* — у Српском књижевном гласнику за 1 децембар 1931 год., стр. 518.

куће блаженства“. А кад блажени упита о мени, бедном, мој му учитељ рече: „Наше је духовно чедо, то је наш ученик, кога ми васпитавамо. Устани, Евлија, па пољуби руку Вејси челебији“. И ја, бедни, одмах скочих и кад му пољубих руку, Вејси челебија ме благослови овим речима: „Ако Бог да, господине, овај ће благодарни, паметни, невини дечак остварити многа ваљана дела и стећи ће оба света“.

Господ нека је хваљен и његовим благословима постигао сам нешто од онога што ми је он пожелео.

Педесет година после тога мени се указала сада прилика, кад је Мелек Ахмед паша, наш господар, напуштајући положај босанског валије ишао на ново своје определење за румелиског валију, да се видим са сином Вејси челебије у Качанику, једној од нахија Скопског санџака.

Господу створитељу ништа није немогуће. Колико год је Вејси ефендија, отац овог Челебије, био украс света, знање пространо као море, одличан говорник и стилиста, његов син Челебија, напротив био је исто толико за говор неспособан и прост. Приликом његова састанка са Мелек пашом, готово као блесав стајао је непрозборивши ни речи. У животу није био кадар да распозна ни своју сопствену обућу. Ако на једну ногу навуче ципелу, на другу ногу натуче нанулу и тако иде. По неки пут иде са жутом ципелом на једној а са црвеном на другој нози. Ако га поздравиш, он се окрене те послугу пита: „А ја шта да кажем?“ Онима који га упитају како му је име, треба да протече четврт часа док одговори. Но ипак носи се чисто, у одећи као улема. То је Челебија пристојног изгледа са белом брадом. Неки људи, служитељи његовог оца брину се о њему и чувају га.

Чудна је то појава! Отац да буде тако способан, праведан и учеван, а његов син да не буде способан ни две у накрст да проговори.

За заслуге његовог оца њему је дата качанички кадалук доживотно, те се од тога издржава.

Мелек паша, наш господар, и ако му је поклонио 40—50 дуката, поклон не прими, него га даде својим пратиоцима.

У гробу његова оца Вејси ефендије нека буде пуно светлости! Бог нека га прости!

Гроб блаженог Валехи челебије. — Рођен је у Скопљу.

Он почива код ногу шеиха Лутфуллах ефендије. Гроб му је сада постао место које се из поштовања походи.

Хроностих о његовој смрти гласи:

Сазнавши за твоју смрт, о Хилалијо,

Изрекох ти хроностих: „Нека буде фаџиха за чисту душу Валехијину.”⁶²

Други красан хроностих о његовој смрти који је саставио Фуруки гласи:

*Ходи овамо, уђи у рај, о Валехијо!*⁶³

Гроб Шафи Заде. — Разболео се као мула темишварски. На смрти је изразио своју последњу жељу: „Сахраните ми тело у вароши Скопљу“. Кад је умро, према његовој жељи, његови служитељи му тело однесе у Скопље и сахранише га у порти џамије Исхак бегове.

На кумановском путу, изван Скопља, налази се гроб *Коџан баба*. У гробљу Алаџа џамије у дну решеткастих врата налази се гроб *Дели бега*. Испред Хунџарове џамије лежи гроб гази Исхак бега. Близу гроба баба Медаха налази се гроб *хеџима Локмана*.⁶⁴

Глиша Елезовић

⁶² По ебџед рачуну излази хиџр. год. 951 или по нашем рачунању у међувремену од 25-III-1544—15-III-1545 год.

⁶³ Из овог хроностиха излази година 1009, тј. у међувремену од 13-VII-1600—2-VII-1601 год.

⁶⁴ Светилиште — зијаретгјах — и извор свете воде о коме је Евлија напред (стр. 320) говорио некад се, као што се види, везивало за име хеџима Локмана. Сад се и џамија и тај пресахли извор зове по имену Медах бабе који је ту у гробљу сахрањен, о чему види напред напомену 30 на стр. 317.